

PAWEŁ SIERADZKI

PIOTR MICHAŁ CZARTORYSKI (1909-1993) – ZIEMIANIN, ŻOŁNIERZ, EMIGRANT

W setną rocznicę powstania Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z perspektywy czasu wyłaniają się fenomeny, które legły u początków jego istnienia, ale i wpisały się w ciągłość jego funkcjonowania na przestrzeni kolejnych dekad¹. Jednym z takich filarów, na których oparty został powstający w Lublinie uniwersytet, było odwołanie się do więzi z rodakami pozostającymi na emigracji. Łączność z Polonią miała niezaprzeczalnie przede wszystkim wymiar „pomocy w potrzebie”. Jako że uniwersytet był rówieśnikiem Niepodległej, to jego start przypadł na czasy zmagania się młodej polskiej państwowości z dojmującą biedą społeczeństwa, niosącego skutki zapóźnienia gospodarczego okresu zaborów i dewastacji ziem polskich w latach Wielkiej Wojny. Rodacy, zwłaszcza ci, którzy na końcowych dekadach XIX wieku i na początku XX wieku wyemigrowali za ocean – do USA i Kanady – i tam zapuścili korzenie swojego bytu, od 1914 roku hojnie włączyli się w pomoc rodakom doświadczanym skutkami wojny, a następnie w nadzwyczajnym wysiłku broniącym i budującym wolną II Rzeczpospolitą². Już w pierwszych latach istnienia KUL-u odwołał się do hojności rodaków na

Dr PAWEŁ SIERADZKI – Ośrodek Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL; e-mail: paulos@kul.pl

¹ Powstanie i wpisanie się KUL-u w wizję oraz model europejskich uniwersytetów katolickich, w szczególności urzeczywistniony przez mercierowskie Leuven przełomu XIX i XX wieku, zostało wyczerpująco zaprezentowane w: M. RYBA, *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Korzenie, początki, źródła tożsamości*, Warszawa–Radzymin 2018.

² Por. A. BROŻEK, *Polonia amerykańska 1854-1939*, Warszawa 1977, s. 133-144; M. ZGÓRNIAK, *Polonia amerykańska wobec problemu niepodległości w czasie I wojny światowej*, w: *Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, red. H. Kubiak, E. Kusielewicz, T. Gromada, Wrocław 1988, s. 727-744; D. PŁYGAWKO, *Polonia Devastata. Polonia i Amerykanie z pomocą dla Polski (1914-1918)*, Poznań 2003, passim; J. SZCZEPAŃSKI, *Polonia amerykańska w walce o niepodległość Polski*, „Niepodległość i Pamięć” 2011, nr 3-4, s. 45-60.

kontynencie amerykańskim. Środki tam zebrane były jednymi z najistotniejszych źródeł finansowania uniwersytetu na początku lat dwudziestych ubiegłego wieku, kiedy to warzyło się, czy przetrwa wspaniała idea ks. Idziego Radziszewskiego o pierwszym uniwersytecie katolickim w Polsce. Katastrofa II wojny światowej i następujący po niej mroczny okres komunizmu ponownie postawiły KUL na granicy egzystencji. W tym czasie Polacy w świecie również nie opuścili uczelni odpowiedzialnej za formowanie elit w duchu katolickim i polskim, wnosząc swój wkład najpierw w jej przetrwanie, a z czasem w rozwój³. Jedną z takich postaci, która czynnie włączyła się w organizowanie pomocy materialnej i poszerzanie kontaktów naukowych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego na terenie Kanady, był Piotr Michał Czartoryski.

Przyszedł na świat 1 września 1909 roku w Pełkiniach k. Jarosławia⁴. Był najmłodszym z dwanaściorga dzieci księcia Witolda Leona Czartoryskiego⁵ i Jadwigi z Dzieduszyckich Czartoryskiej⁶. Wraz z rodzeństwem był wychowywany w duchu narodowym i katolickim. O wysokiej rangi formację Piotra i jego starszego rodzeństwa dbali zapraszani przez księcia Witolda Czartoryskiego do Pełkni intelektualisci i działacze katolicy, tacy jak m.in. Maciej Rataj (nim rozpoczął karierę polityczną był nauczycielem łaciny i greki w Pełkiniach), ks. Józef Winkowski (twórca szkolnych Sodalicii Mariańskich w Polsce), ks. Władysław Kornilowicz (wykładowca KUL, kierownik duchowy wspólnoty działającej w Laskach pod Warszawą), o. Jacek Woroniecki OP (profesor filozofii i teologii w KUL), ks. Kazimierz Lutosławski (animator scoutingu, działacz obozu narodowego, poseł do Sejmu RP pierwszej kadencji), prof. Stanisław Kasznica (prawnik z Uniwersytetu Poznańskiego, działacz polityczny), prof. Stefan Dąbrowski (lekarz, biochemik, poseł na Sejm, wiceminister spraw zagranicznych), a nawet światowej sławy pisarz

³ Zob. C. BŁOCH, *Katolicki Uniwersytet Lubelski a Polonia w świecie*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów Uczelni*, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin 1992, s. 285-318.

⁴ Opis pałacu pełkińskiego został przedstawiony w: R. AFTANAZY, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. VIII: *Województwo ruskie, Ziemia przemyska i sanocka*, Wrocław 1996, s. 181-185.

⁵ Witold Leon Czartoryski, urodzony 10 lutego 1864 w Weinhaus (Austria), syn Jerzego Konstantego Czartoryskiego i Marii Joanny z d. Czermak; księżę i członek austriackiej Izby Panów, prezes Towarzystwa Gospodarskiego we Lwowie; uczestnik konferencji założycielskiej Komitetu Narodowego Polskiego z siedzibą w Paryżu, senator RP I kadencji w latach 1922-1927; współwydawca „Rzeczypospolitej” i „Warszawianki”, członek Akcji Katolickiej i Sodalicii Mariańskiej. Zmarł 4 września 1945 roku w Makowie Podhalańskim.

⁶ Jadwiga z Dzieduszyckich Czartoryska, urodzona 2 marca 1867 we Lwowie, córka ordynata Włodzimierza Dzieduszyckiego i Alfonsyny z d. Miączyńskiej, od 21 lutego 1889 roku żona Witolda Czartoryskiego, członkini Sodalicii Mariańskiej. Zmarła 12 lipca 1941 roku w Pełkiniach.

katolicki Gilbert Keith Chesterton – i wielu innych⁷. Dobra pełkińskie, w których dorastał Piotr Czartoryski, uchodziły za wzorcowe w wielu kategoriach gospodarczych⁸. Sytuacją, w jakiej wzorce i wychowanie wyniesione z domu w sposób szczególny przełożyły się na działanie, był udział sześciu starszych braci Piotra w walkach w obronie Lwowa w czasie wojny polsko-ukraińskiej, a następnie w czasie wojny polsko-bolszewickiej⁹. Dowodem na to, jak głęboka formacja religijna, o którą szczególnie dbali rodzice Piotra Czartoryskiego, przełożyła się na dalsze wybory życiowe ich dzieci, niech będzie fakt, że trzech synów i córka wybrali drogę powołania w życiu kapłańskim i zakonnym. W Pełkiniach u księżąt Czartoryskich gościł kleryk dominikański Mieczysław Krąpiec – późniejszy rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, którego magistrem nowicjatu był wówczas brat Piotra Czartoryskiego – o. Michał Czartoryski OP¹⁰.

⁷ Szerzej na temat wychowania Czartoryskich w Pełkiniach w: B. CAILLOT DUBUS, M. BRZEZIŃSKI, *Adam i Jadwiga Czartoryscy. Fotografie i wspomnienia*, Warszawa 2013, s. 27, 87, 115, 146; M. BRZEZIŃSKI, *Pasja Michała. Życie i męczeńska śmierć bł. Michała Czartoryskiego OP*, Poznań 2015, s. 39-66.

⁸ „[Witold Czartoryski] Jako dobry rolnik i administrator powiększył przy dobrej koniunkturze przed I wojną światową majątek ziemski, prowadzony w kierunku specjalizacji w hodowli bydła i uprawie buraka cukrowego, w powiązaniu z działalnością cukrowni w Przeworsku. Znaczną rolę dogrywała w jego majątku także gospodarka leśna z własnym tartakiem w Surochowie. Transport surowca i gotowej tarcicy zapewniała kolejka wąskotorowa obsługująca jednocześnie cegielnię i uruchomione w 1925 r. zakłady ceramiczne Witolda Czartoryskiego w Szówsku. W ramach prac stowarzyszenia Kółek Ziemian utrzymywał w swoim majątku pola doświadczalne pod kierunkiem profesorów wyższych uczelni. Specjalnością księcia Witolda stała się hodowla koni czystej krwi arabskiej. [...] Stadnina arabów w Pełkiniach, obok Gumnisk Sanguszki i państwowego stada w Janowie Podlaskim, była jedną z trzech najpoważniejszych hodowli konia arabskiego w Polsce okresu międzywojennego. [...] Pełkińskie araby w okresie międzywojennym były eksportowane do Ameryki, a ogier Kaszmir był bezkonkurencyjny na torach wyścigowych” (W. CZARTORYSKI, *Czartoryscy linii Konstantego Czartoryskiego (1773-1860) – ciągłość tradycji w europejskim wymiarze*, w: *Czartoryscy – Polska – Europa. Historia i współczesność*, red. Z. Baran, Kraków 2003, s. 120).

⁹ Archiwum Muzeum w Jarosławiu, Włodzimierz Czartoryski – Wspomnienia (maszynopis), k. 77; K. KAROLCZAK, *Stosunek ziemian związanych ze Lwowem do Ukraińców w pierwszej ćwierci XX wieku*, w: *Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. Studia z dziejów Lwowa*, red. K. Karolczak, t. IV, Kraków 2002, s. 281.

¹⁰ Jerzy Piotr (1894-1969), w latach 1926-1936 proboszcz w Białym Kościele koło Ojcowa, w latach 1936-1945 proboszcz w Miłowce koło Żywca, w latach 1946-1969 proboszcz w Białce Tatrzańskiej. Stanisław Ignacy (1902-1982) studiował w Krakowie i Rzymie, dr teologii i filozofii, wikariusz w Niegowici, wicerektor Seminarium Metropolitalnego w Krakowie, w latach 1939-1946 proboszcz w Makowie Podhalańskim, kapelan AK, od 1946 roku przewodniczący Wydziału Duszpasterstwa Ogólnego przy Kurii Metropolitalnej w Krakowie, od 1976 roku – na czele Kapituły Krakowskiej jako dziekan-infulat. Jerzy Franciszek (1897-1944), inżynier architekt, absolwent Politechniki Lwowskiej, dominikanin, magister nowicjatu zakonnego, w latach 1937-1939 nadzorował budowę klasztoru na Służewie w Warszawie, kapelan w Powstaniu Warszawskim, zamordowany przez Niemców; w 1999 roku ogłoszony przez Jana Pawła II błogosławionym. Anna Maria (1891-1951), w 1921 roku

Ścieżka edukacyjna Piotra Czartoryskiego rozpoczęła się w domu. Potem uczęszczał do X Gimnazjum we Lwowie. Następnie w ramach służby wojskowej w 1929 roku ukończył Szkołę Podchorążych Artylerii im. Marcina Kątskiego we Włodzimierzu Wołyńskim, przez rok służył w 10. Dywizjonie Artylerii Konnej Wojska Polskiego dyslokowanym w Jarosławiu. Po zakończeniu służby udał się do Belgii, gdzie podjął studia filozoficzne w jednym z najbardziej prestiżowych ośrodków tego rodzaju, tj. w Institut Supérieur de Philosophie w Katolickim Uniwersytecie w Louvain. Ukończył je dyplomem w 1931 roku. Po powrocie do Polski podjął dalsze studia specjalistyczne, tym razem w zakresie nauk rolniczych na Uniwersytecie Poznańskim, które ukończył magisterium w 1935 roku i uzyskaniem specjalizacji w zakresie ekonomii rolnictwa i biologii, ze szczególnym uwzględnieniem zarządzania zakładami o charakterze rolnym. Problematykę tę zgłębiał w latach 1936-1938, gdy kontynuował edukację w ramach studiów podyplomowych z zakresu ekonomii rolnictwa na Uniwersytecie Warszawskim, skupiając się w czasie ich trwania na badaniu przedsiębiorstw o charakterze rolniczym w Europie¹¹. W ramach podziału dóbr rodzinnych w 1936 roku otrzymał majątek Bieliny nad Sanem¹².

Przyszłość i rozwój swoich zainteresowań wiązał z nowoczesnym rolnictwem, jednak przeszkodą w urzeczywistnieniu tych planów był wybuch II wojny światowej. We wrześniu 1939 roku walczył w wojnie obronnej, służąc w Ośrodku Zapasowym Konnej Artylerii w Zamościu. Został ranny 9 września w wyniku niemieckiego ataku lotniczego na miasto. Progres działań wojennych sprawił, że 30 września 1939 roku wziął udział w wygranej bitwie pod Janowem Lubelskim, chwilowo wyzwalając miejscowość z rąk niemieckich. Agresja sowiecka z 17 września i szybkie przesuwanie się Armii Czerwonej doprowadziło do otoczenia zgrupowania, w którym służył, przez oddziały sowieckie. Wraz z kolegami uchodził na południowy zachód do rodzinnego majątku w Bielinach k. Niska. Został aresztowany przez gestapo po przybyciu do majątku rodziców w Pełkiniach. W aresztach w Jarosławiu i Rzeszowie przebywał przez kilka miesięcy. Wśród osadzonych znajdował się były premier II RP Wincenty Witos, z którym Czartoryski kilkakrotnie rozmawiał w jego celi. Został wypuszczony z więzienia dzięki interwencji austriackiego generała i swojego ojca, księcia Witolda. Przewieziony przez generała do majątku rodziców w Pełkiniach, które w okresie okupacji niemieckiej wchodziły w skład wojskowych zakładów produkcyjnych, zajmował się prowadzeniem majątku. Administrując również swój

wstąpiła do klasztoru Sióstr Wizytek w Warszawie, w 1937 i 1949 wybierana przełożoną konwentu (K. KAROLCZAK, *Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2001, s. 189-190).

¹¹ Archiwum KUL, sygn. KR, Piotr Czartoryski – Curriculum Vitae; Informacje przekazane pisemnie autorowi przez syna Piotra Czartoryskiego – Krzysztofa Piotra Czartoryskiego z Kanady.

¹² K. KAROLCZAK, *Dzieduszyccy*, s. 190.

majątek w Bielinach (także wchodzący w skład niemieckich, wojskowych zakładów produkcyjnych), jednocześnie niezwłocznie rozpoczął działalność konspiracyjną w organizacji „Uprawa” – „Tarcza”, skupiającej głównie polskich ziemian i przemysłowców, a wchodzącej w skład ZWZ – AK. Obszarem jego konspiracyjnej działalności były tereny Stalowej Woli, Biłgoraja i Janowa Lubelskiego¹³.

Dnia 20 lipca 1940 roku w Dzikowie k. Tarnobrzega, należącym do rodziny Tarnowskich, ożenił się z Anną Marią Zamoyską (1920-1983), córką hr. Maurycego Zamoyskiego (1871-1939), XV ordynata na Zamościu, i Marii Róży z Sapiechów (1884-1969). Małżeństwo to doczekało się trójki dzieci¹⁴.

Czartoryski brał udział w akcji „Burza”, walcząc na terenie Rytra, Szczawnicy i Lasów Pienińskich. Po wkroczeniu Armii Czerwonej na tereny polskie w 1944 roku, przedostał się na Słowację do Brestowan pod Tyrnowem, gdzie znajdował się punkt przerzutowy i kontaktowy polskiego podziemia. W 1945 roku Czartoryski wraz z majorem Samuelem Kostrowickim z Oddziału II Komendy Głównej AK przedostał się na Zachód, do amerykańskiej strefy okupacyjnej Niemiec. Działając na bezpośredni rozkaz przebywającego w Londynie Naczelnego Wodza, gen. Tadeusza „Bora” Komorowskiego, podjął się misji powrotu do Polski rządzonej przez komunistów w celu sprawdzenia łączności pomiędzy dowództwem polskiego podziemia w Warszawie a rządem polskim w Londynie oraz w celu rozpoznania stopnia infiltracji Armii Krajowej przez nowe władze komunistyczne¹⁵. We wrześniu 1945 roku spotkał się w Warszawie z p.o. komendanta głównego Narodowych Sił Zbrojnych Stanisławem Kasznicą oraz Bolesławem Sobocińskim, przewodniczącym tajnej Organizacji Polskiej, i został przyjęty w jej struktury¹⁶. Następnie wyostał się z Polski i udał się do dowódcy II Korpusu Polskiego, gen. Władysława Andersa we Włoszech, który jego ustalenia przekazał rządowi RP w Londynie. Na przełomie 1945 i 1946 roku został wysłany do Czechosłowacji, aby wywieźć z terenów okupowanych przez Sowieców rodzinę byłego ambasadora Słowacji przy Watykanie. Otrzymał wówczas zgodę, aby w czasie tej operacji wywieźć

¹³ Ośrodek „Karta” w Warszawie, Archiwum Wschodnie, sygn. AW_I_0112: Rozmowa Krzysztofa Jasiewiczza z Piotrem Czartoryskim (nagranie audio); Archiwum KUL, sygn. KR, Piotr Czartoryski – Curriculum Vitae (rkps), k. 1; Informacje przekazane pisemnie autorowi przez syna Piotra Czartoryskiego – Krzysztofa Piotra Czartoryskiego z Kanady.

¹⁴ Monika Maria (ur. 1941 w Bielinach), Krzysztof Piotr (ur. 1943 w Dzikowie k. Tarnobrzega), Joanna Maria (ur. 1949 w Arcola, Kanada).

¹⁵ Ośrodek „Karta” w Warszawie, Archiwum Wschodnie, sygn. AW_I_0112: Rozmowa Krzysztofa Jasiewiczza z Piotrem Czartoryskim (nagranie audio); Archiwum KUL, sygn. KR, Piotr Czartoryski – Curriculum Vitae (maszynopis), k. 3; Informacje przekazane pisemnie autorowi przez syna Piotra Czartoryskiego – Krzysztofa Piotra Czartoryskiego z Kanady.

¹⁶ R. SIERCHUŁA, *Historia człowieka myślącego. Lech Karol Neyman (1908-1948). Biografia polityczna*, Łomianki 2013, s. 198-199.

również własną rodzinę na Zachód¹⁷. Obydwie rodziny bezpiecznie przewiózł do Rzymu. Został wcielony do II Korpusu Polskiego i działając na rozkaz Naczelnego Wodza, gen. Władysława Andersa, został oddelegowany do zajęcia się sprawą przetransportowania polskich dzieci (sierot) – które w czasie wojny Niemcy odebrali rodzinom i wywieźli w głąb Rzeszy w celu zniemczenia – do Hiszpanii¹⁸. Po uznaniu przez Wielką Brytanię i aliantów Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej w Warszawie, a w konsekwencji po ogłoszeniu demobilizacji Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, Czartoryski wraz z II Korpusem Polskim przeniósł się do Anglii i został oddelegowany jako instruktor agronomii do służby w Polskim Korpusie Przysposobienia i Rozmieszczenia, którego celem było przysposobienie zdemobilizowanych żołnierzy do życia cywilnego i rozmieszczenia ich na terytorium Wielkiej Brytanii lub poza jego granicami¹⁹.

W 1949 roku Piotr Czartoryski wraz z żoną i synami wyemigrował do Kanady i przejął w dzierzawę ranczo o powierzchni 8000 akrów w okolicach Kisbey w prowincji Saskatchewan. Jednakże w 1951 roku przeprowadził się do miasta Regina, stolicy prowincji, i do 1953 roku pracował jako agent ubezpieczeniowy w firmie Great-West Life Insurance Co. Następnie wraz ze znajomym polskim geologiem otworzył firmę poszukiwania uranu i miedzi na północy prowincji Saskatchewan. Mimo iż zlokalizowali obiecujące ekonomicznie złoża, to z powodów finansowych nie udało im się otworzyć kopalni tych surowców. W 1956 roku wraz z rodziną przeniósł się do Edmonton w stanie Alberta i podjął pracę jako kierownik oddziału w firmie Burns-Kanley Co. Ltd., zajmującej się zaopatrywaniem sklepów z dewocjonaliami. W latach 1970-1971 pracował również jako bibliotekarz w University of Alberta Library²⁰.

W Kanadzie Piotr Czartoryski dynamicznie włączył się w działalność na rzecz społeczności polskiej jak i rodaków z kraju. Od lat sześćdziesiątych XX wieku aktywnie działał na rzecz jak najszerzego włączania społeczności polskiej w Kanadzie w rządowy Program Wielokulturowości. Widział w nim szansę na większe skonsolidowanie się i upodmiotowienie Polaków w Kanadzie, tym bardziej że za jego wdrażanie w rządzie Pierre'a E. Trudeau odpowiadał pierwszy kanadyjski senator

¹⁷ Zob. przyp. 15.

¹⁸ Por. *Polonesos a Barcelona un munt d'històries. L'acolliment de la ciutat als nens robats pels nazis (1946-1956)*, ed. J.L. Barberia et al., Barcelona 2008. Ślady tej aktywności Piotra Czartoryskiego znajdują się w Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Poselstwo w Madrycie, sygn. A.45.299.

¹⁹ Zob. przyp. 15.

²⁰ Archiwum KUL, sygn. KR, Piotr Czartoryski – Curriculum Vitae (maszynopis), k. 3. Informacje przekazane autorowi przez syna Piotra Czartoryskiego – Krzysztofa Piotra Czartoryskiego z Kanady.

polskiego pochodzenia – Stanley Haidasz²¹. W latach 1963-1966 Piotr Czartoryski kierował polską sekcją programową w publicznej rozgłośni radiowej CKUA Radio Network. Jego wieloletnie zaangażowanie w sprawy polskie w Kanadzie zostało dostrzeżone i wyróżnione w 1966 roku, kiedy to został wybrany reprezentantem zachodniej Kanady na polskie uroczystości milenijne w Rzymie. Po powrocie jego zaangażowanie zostało przez rodaków jeszcze bardziej sformalizowane – w 1967 roku został wybrany na prezesa Kongresu Kanadyjsko-Polskiego w stanie Alberta. Funkcję tę piastował do 1971 roku, jednocześnie sprawując urząd wiceprezesa Zarządu Narodowego Kongresu Kanadyjsko-Polskiego w latach 1967-1976 oraz 1978-1980. W 1971 roku został wybrany jako reprezentant Polaków do zasiadania w Cultural Heritage Council przy rządzie prowincji Alberta. Uwieńczeniem jego wieloletnich działań i starań na polu propagowania polskiego dziedzictwa w Kanadzie było powołanie w 1976 roku do istnienia Towarzystwa Badań Europy Centralnej i Wschodniej w Albercie (Central and East European Studies Society in Alberta – CEESSA), którego był jednym z członków-założycieli. Jego aktywność na polu organizacji i włączania rodaków z kraju w kanadyjskie środowiska naukowe miała swój największy rezonans w latach 1979-1984, gdy Czartoryski zasiadał w senacie University of Alberta²².

W 1980 roku założył w Edmonton Koło Towarzystwa Przyjaciół KUL, jednocześnie inicjował liczne możliwości współpracy między KUL-em a placówkami naukowymi w Albercie oraz włączył się w organizowanie strukturalnej pomocy materialnej dla KUL-u²³. W dowód uznania dla jego zasług: „Na wniosek Rady Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Senat w głosowaniu tajnym jednogłośnie podjął decyzję o nadaniu Panu inż. Piotrowi księciu Czartoryskiemu tytułu doktora honoris causa za zasługi w umacnianiu jedności narodowej kultury pomiędzy emigracją a polską macierzą”²⁴. Promotorem i laudatorem był o. prof. Albert Krąpiec OP²⁵.

²¹ Por. A. ZIÓLKOWSKA, *Senator Haidasz*, Toronto 1983, s. 75-106.

²² Zob. przypis 20.

²³ A. JABŁOŃSKI, *Parafia p.w. Różańca Świętego (Holy Rosary) w Edmonton*, w: *Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie*, t. II: *Prowincje: Manitoba, Saskatchewan, Alberta, British Columbia*, red. E. Walewander, Lublin 1993, s. 417-418; T. MOSKAL, *Złoty Jubileusz działalności Towarzystwa Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Kanadzie*, Lublin-Toronto 2006, s. 12-13, 52-59.

²⁴ Archiwum KUL, sygn. KR, Protokół Rady Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej KUL dla Senatu KUL z wnioskiem o nadanie doktoratu honoris causa Piotrowi Czartoryskiemu, Lublin, 22 października 1990.

²⁵ Archiwum KUL, sygn. KR, Laudacja o. prof. Mieczysława Alberta Krąpca OP w czasie uroczystości nadania tytułu doktora honoris causa KUL inż. Piotrowi księciu Czartoryskiemu, 14 maja 1991 (maszynopis), k. 1-3.

Uroczystość miała miejsce 15 maja 1991 roku²⁶. Piotr Czartoryski był odznaczany medalami i krzyżami zasługi przez Rząd RP na Uchodźstwie w Londynie za walkę i poświęcenie w czasie II wojny światowej oraz orderem Polonia Restituta za całokształt działalności, także tej na terenie Kanady. Jego zaangażowanie na rzecz rozwoju Kanady docenił tamtejszy rząd, nadając mu medal 100-lecia Konfederacji w 1967 roku²⁷. W 1989 roku Czartoryski przeszedł na emeryturę i przeniósł się do Vancouver w Kolumbii Brytyjskiej, aby się osiedlić niedaleko córki i syna. Zmarł w North Vancouver 17 grudnia 1993 roku²⁸.

Życie Piotra Michała Czartoryskiego było wpisane w pewien nieuchronny dziejowy schemat, który zostawił trwałe piętno wśród wielu jego rówieśników. Składały się nań czasy dzieciństwa i młodości w odradzającej się Rzeczypospolitej, dorosłość brutalnie zanurzona w tragedię II wojny światowej, aż po dylematy rzesz powojennych emigrantów, którzy pragnienie realizowania swojej codzienności pośród ludzi wolnych mogli zaspokoić tylko poza ojczystym krajem. Jednakże pozostając w diasporze, nie ustawali w pielęgnowaniu etosu polskiego, z pożytkiem dla rodaków na emigracji, jak i tych żyjących w ujarzmionej przez „imperium zła” Ojczyźnie.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

- Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Poselstwo w Madrycie, sygn. A.45.299.
Archiwum KUL, sygn. KR, Piotr Czartoryski – Curriculum Vitae (maszynopis).
Archiwum KUL, sygn. KR, Piotr Czartoryski – Curriculum Vitae (rkps).

²⁶ „Uroczystość otworzył – witając laureata, przybyłych gości i społeczność akademicką – ks. prof. dr hab. Stanisław Wielgus, Rektor KUL. Następnie teksty uchwał o nadaniu tytułu doktora honorowego odczytali: s. prof. dr hab. Zofia Zdybicka, dziekan Wydziału Filozofii i ks. doc. dr hab. Bolesław Bratkowski – prorektor KUL. Laudację wygłosił o. prof. dr hab. Mieczysław Albert Krąpiec, promotor doktoratu. Dyplom dostojnemu laureatowi wręczył Rektor KUL w towarzystwie promotora i dziekana Wydziału Filozofii. Na zakończenie uroczystości głos zabrał Piotr Książę Czartoryski. W uroczystościach udział wzięli licznie przybyli krewni i przyjaciele księcia, w tym przedstawiciele polskich rodów arystokratycznych – Czartoryskich, Zamoyskich, Radziwiłłów, Potockich. Wśród zaproszonych gości obecny był m.in. prof. dr hab. Stefan Swieżawski z żoną oraz ordynat Jan Zamoyski. Uroczystość uświetnił chór Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego pod dyrekcją doc. Kazimierza Górskiego” (J.W. SIENKIEWICZ, *Piotr Michał książę Czartoryski doktorem honoris causa*, „Przegląd Uniwersytecki” 1991, nr 4-6, s. 2).

²⁷ Archiwum KUL, sygn. KR, Laudacja o. prof. Mieczysława Alberta Krąpca OP, k. 3.

²⁸ Informacja przekazana pisemnie autorowi przez Krzysztofa Piotra Czartoryskiego z Kanady.

- Archiwum KUL, sygn. KR, Laudacja o. prof. Mieczysława Alberta Krąpca OP w czasie uroczystości nadania tytułu doktora honoris causa KUL inż. Piotrowi księciu Czartoryskiemu, 14 maja 1991 r. (maszynopis).
- Archiwum KUL, sygn. KR, Protokół Rady Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej KUL dla Senatu KUL z wnioskiem o nadanie doktoratu honoris causa dla Piotra Czartoryskiego, Lublin, 22 października 1990 r.
- Archiwum Muzeum w Jarosławiu, Włodzimierz Czartoryski – Wspomnienia (maszynopis). Informacje przekazane pisemnie autorowi przez syna Piotra Czartoryskiego – Krzysztofa Piotra Czartoryskiego z Kanady.
- Ośrodek KARTA w Warszawie, Archiwum Wschodnie, sygn. AW_I_0112: Rozmowa Krzysztofa Jasiewicza z Piotrem Czartoryskim (nagranie audio).

Źródła drukowane

- CAILLOT DUBUS B., BRZEZIŃSKI M., Adam i Jadwiga Czartoryscy. Fotografie i wspomnienia, Warszawa: W.A.B. 2013.

Opracowania

- AFTANAZY R., Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej, t. VIII: Województwo ruskie, Ziemia przemyska i sanocka, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1996.
- BŁOCH C., Katolicki Uniwersytet Lubelski a Polonia w świecie, w: Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów Uczelni, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin: RW KUL 1992, s. 285-318.
- BROŻEK A., Polonia amerykańska 1854-1939, Warszawa: Interpress 1977, s. 133-144.
- BRZEZIŃSKI M., Pasja Michała. Życie i męczeńska śmierć bł. Michała Czartoryskiego OP, Poznań: W drodze 2015.
- CZARTORYSKI W., Czartoryscy linii Konstantego Czartoryskiego (1773-1860) – ciągłość tradycji w europejskim wymiarze, w: Czartoryscy – Polska – Europa. Historia i współczesność, red. Z. Baran, Kraków: DjaF 2003, s. 114-126.
- JABŁOŃSKI A., Parafia p.w. Różańca Świętego (Holy Rosary) w Edmonton, w: Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie, t. II: Prowincje: Manitoba, Saskatchewan, Alberta, British Columbia, red. E. Walewander, Lublin: KUL 1993, s. 409-420.
- KAROLCZAK K., Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie 2001.
- KAROLCZAK K., Stosunek ziemian związanych ze Lwowem do Ukraińców w pierwszej ćwierci XX wieku, w: Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. Studia z dziejów Lwowa, red. K. Karolczak, t. IV, Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP 2002, s. 275-289.
- MOSKAL T., Złoty Jubileusz działalności Towarzystwa Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Kanadzie, Lublin-Toronto 2006.
- PLYGAWKO D., Polonia Devastata. Polonia i Amerykanie z pomocą dla Polski (1914-1918), Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2003.

- Polonesos a Barcelona un munt d'històries. L'acolliment de la ciutat als nens robats pels nazis (1946-1956), ed. J.L. Barbería et al., Barcelona: Ajuntament 2008.
- RYBA M., *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Korzenie, początki, źródła tożsamości*, Warszawa–Radzymin: Von Borowiecky 2018.
- SIENKIEWICZ J.W., *Piotr Michał księżę Czartoryski doktorem honoris causa*, „Przegląd Uniwersytecki” 1991, nr 4-6, s. 2.
- SIERCHUŁA R., *Historia człowieka myślącego. Lech Karol Neyman (1908-1948). Biografia polityczna*, Łomianki: IPN 2013.
- SZCZEPAŃSKI J., *Polonia amerykańska w walce o niepodległość Polski*, „Niepodległość i Pamięć” 2011, nr 3-4, s. 45-60.
- ZIÓLKOWSKA-BOEHM A., *Senator Haidasz*, Toronto: Century Publishing Comp.L. 1983.
- ZGÓRNIAK M., *Polonia amerykańska wobec problemu niepodległości w czasie I wojny światowej*, w: *Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, red. H. Kubiak, E. Kusielewicz, T. Gromada, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1988, s. 727-744.

PIOTR MICHAŁ CZARTORYSKI (1909-1993) –
ZIEMIANIN, ŻOŁNIERZ, EMIGRANT

Streszczenie

Katolicki Uniwersytet Lubelski od początków swojego istnienia związał swoje losy z Polonią, która dzięki swojemu materialnemu wsparciu dawała możliwość przetrwania tej lubelskiej uczelni w krytycznych momentach dziejowych. Jednym z takich wybitnych przedstawicieli Polonii kanadyjskiej, związanych przez lata z uniwersytetem, był Piotr Michał Czartoryski. Pochodził z książęcej rodziny, która uformowała go w duchu narodowym i katolickim, zdobył staranne wykształcenie w zakresie filozofii, ekonomii i nauk rolniczych w Belgii i Polsce. W czasie II wojny światowej walczył w oddziałach regularnych, jak i formacjach Armii Krajowej. Po opuszczeniu Polski, w ramach przynależności do Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie wykonywał zadania zlecone mu przez najwyższe władze wojskowe na emigracji. Po demobilizacji wyjechał z rodziną do Kanady, gdzie działał jako przedsiębiorca, członek naczelnych organizacji polonijnych oraz propagator i animator polskiego życia kulturalnego i naukowego w Kanadzie. Organizował systematyczne wsparcie materialne dla Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz rozwijał kontakty naukowe tej uczelni w Kanadzie, w efekcie otrzymując za tę działalność tytuł doktora honoris causa KUL oraz odznaczenia państwowe.

Słowa kluczowe: Piotr Michał Czartoryski (1909-1993); Czartoryscy; ziemiaństwo; II wojna światowa; emigracja; Polonia kanadyjska

PIOTR MICHAŁ CZARTORYSKI (1909-1993):
A LANDOWNER, SOLDIER, AND EMIGRANT

S u m m a r y

The Catholic University of Lublin from the very beginning of its existence was associated with Polish diaspora, which thanks to its material support gave the university the opportunity to survive in critical historical moments. One of such eminent representatives of Polish diaspora in Canada, associated with the university for years was Piotr Michał Czartoryski. He came from a princely family that formed him in the national and Catholic spirit. He obtained a thorough education in philosophy, economics and agricultural sciences in Belgium and Poland. During the Second World War, he fought in both regular and Home Army formations. After leaving Poland, as part of his membership in the Polish Armed Forces in the West, he carried out the task entrusted to him by the highest military authorities in exile. After demobilization, he left with his family to Canada, where he acted as an entrepreneur, a member of the main Polish diaspora organizations and a promoter and animator of Polish cultural and scientific life in Canada. He organized systematic material support for the Catholic University of Lublin and developed scientific contacts of the university in Canada. As a result, he was awarded the title of doctor honoris causa of the Catholic University of Lublin and state decorations.

Key words: Piotr Michał Czartoryski (1909-1993); Czartoryski family; landed gentry; World War II; emigration; Polish diaspora in Canada

Translated by Karolina Jurak